

ДО ПИТАННЯ РАЦІОНАЛЬНОГО ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ В РЕГІОНІ

Газуда Л.М. - УжНУ

Земля – основний безперечний і неоціненний потенціал України. В період структурної перебудови аграрного виробництва в державі, в процесі проведення аграрної реформи стрижневою складовою є саме земельна реформа. Суттю і соціально-економічним завданням нинішньої земельної реформи є відродження дбайливого і повновладного господаря на землі.

Наукові дослідження та практика господарювання показують, що успіх всієї аграрної реформи залежить від реальної, а не декларованої політики держави, а її серцевиною є глибокі перетворення у земельних відносинах. Адже земля – це безцінне національне багатство, яке внаслідок аграрної реформи має бути поставлене на службу всьому суспільству. В статті 14 Конституції України записано: "Земля є основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави. Право власності на землю гарантується. Це право набувається і реалізується громадянами юридичними особами та державою виключно відповідно до закону". [7]

Рядом законодавчих актів, таких як: Земельний кодекс України, Законами України "Про форми власності на землю", "Про селянське (фермерське) господарство", "Про колективне сільськогосподарське підприємство", "Про порядок паювання земель переданих у колективну власність сільськогосподарським підприємствам і організаціям", іншими законодавчими актами передбачено, поряд з державною, колективну і приватну форму власності, в тому числі й на землю.

Як зазначають багато науковців-дослідників [8, с.72; 10,с.25], сучасні аграрні перетворення здійснюються дуже повільно тому, що зволікається земельна реформа. До деякої міри вирішення питань земельної реформи прискорилося з виданням Президентом України Указів "Про невідкладні заходи щодо прискорення земельної реформи у сфері сільськогосподарського виробництва"(листопад, 1994 р.), "Про порядок паювання земель, переданих у колективну власність сільськогосподарським підприємствам і організаціям"(серпень, 1995 р.).

Внаслідок реформування аграрного сектора економіки, переведення земельних відносин на ринкові засади, (2000 р.) в області реформовано 168 колективних сільськогосподарських підприємств, на базі яких створено 222 нові агроформування на основі приватного володіння землею, а також

користування нею на підставі оренди земельних паїв. Власникам права на земельні частки виготовлено 120622 сертифікати, з яких уже вручено 118972. Державні акти на право приватної власності на землю одержали 30477 чоловік, що складає 25,7 процента від числа тих, кому були вручені земельні сертифікати, 25352 громадяни одержали земельні ділянки в натурі, із яких 5125 залишили свої паї в новостворених господарствах. Інші висловили бажання приєднати ці земельні ділянки до особистих підсобних господарств без створення юридичної особи.

Перший етап земельної реформи, який проведений в Закарпатській області свідчить, що за період земельних перетворень у володіння і користування громадян, включаючи селянські (фермерські) господарства станом на 1 січня 2000 року знаходилося 248,6 тис.га сільськогосподарських угідь, або в 4,3 рази більше ніж в 1991 році. Нині, в господарствах населення сконцентровано 53,4% всіх сільськогосподарських угідь області. Слід додати, що основними виробниками продукції рослинництва в області, залишаються господарства населення. Їх частка у виробництві зерна становить - 68, кукурудзи - 89, картоплі - 98, овочів - 97, плодів та ягід - 91, винограду - 78 процентів. За даними статистики у 2000 році господарства населення наростили, також, виробництво м'яса, молока, яєць, в них досягнуто зростання поголів'я худоби.

В контексті структурної реорганізації, що проходить в агропромисловому комплексі країни, в тому числі і регіону, постає питання більш раціонального використання сільськогосподарських угідь. Питання ефективного використання земель постає ще і тому, що внаслідок аграрної реформи змінюються форми господарювання та форми власності.

Відомо, що для економіки землекористування істотним є показник сільськогосподарської освоєності земельної території. Коефіцієнт сільськогосподарської освоєності – це відношення площі сільськогосподарських угідь до загальної земельної території регіону. Він характеризує частку продуктивних угідь сільськогосподарського призначення в загальній структурі земельної площі.

Ступінь освоєності продуктивних сільськогосподарських земель у Закарпатській області має свої певні особливості. По-перше, коефіцієнт сільськогосподарської освоєності земельної території становить 36,4% (по Україні 76,8%). Це внаслідок того, що 2/3 території області гірська місцевість. По-друге, землекористування в області ведеться в умовах вертикальної зональності, область поділена на низинну, передгірну та

гірську підзони, що вказує на певну обмеженість у використанні сільськогосподарських земель, особливо в останніх двох підзонах.

Існує ще ряд інших проблем землекористування в області. Мова йде про основні фактори інтенсифікації землеробства – меліорацію і хімізацію. Однак розв'язування проблем хімізації в сільськогосподарському виробництві, (в тому числі і застосування мінеральних добрив), потребує виважених і розумних підходів.

Відомо також, що меліоровані землі забезпечують виробництво основної частини продукції рослинництва. Проте ступінь використання меліоративних земель з року в рік погіршується, що призводить до небажаних екологічних наслідків. Технічний рівень старіючих меліоративних споруд не забезпечує нормальну їх експлуатацію, порушена функція осушувальної меліорації, дедалі ширше проявляється її негативний вплив на навколишнє природне середовище.

Нині в області в експлуатації у сільськогосподарських підприємствах усіх форм власності та форм господарювання знаходиться 180,6 тис.га осушених та 5,5 тис. га зрошуваних земель. Близько 50,0 процентів меліоративних робіт на осушених та 37,1 процента на зрошуваних землях здійснено до 1970 року. Тобто ці землі перебувають в експлуатації понад 30-35 років. До того ж за останнє десятиріччя, внаслідок відсутності коштів на реконструкцію, не забезпечено нормального функціонування меліоративних земель, прогресує розвиток іригаційної ерозії, солей і хімічних речовин (рештки хімізації, йде процес руйнування водойм і меліоративних каналів). Обладнання станцій перекачування води, які діють в меліоративних системах і відіграють вагому роль в час весняних паводків, морально і технічно застаріле, потребує заміни.

Щодо використання меліоративних земель, то в Програмі "Україна – 2010" [9, с.57] наголошено, що у галузі меліорації і водного господарства надаватиметься державна підтримка спрямована на збереження наявних меліоративних систем (5,8 млн. гектарів), розв'язання гострих водогосподарських і екологічних проблем, підвищення рівня стабільності та ефективності аграрного виробництва, зменшення його залежності від несприятливих природнокліматичних умов. Стратегічним напрямом меліорації земель буде реконструкція і удосконалення існуючих систем, застосування прогресивних водозберігаючих технологій.

Завдання полягає в тому, щоб чергові капіталовкладення в меліорацію

використати головним чином на реконструкцію уже діючих зрошувальних і осушувальних мереж. Здійснення цих заходів забезпечить екологічну рівновагу навколишнього природного середовища, сприятиме раціональному використанню сільськогосподарських земель, підвищенню урожайності сільськогосподарських культур, зростатиме віддача кожного гектара земель, екологічна та продовольча безпека країни.

У проекті Національної програми розвитку "Україна – 2010" значну увагу приділено і іншим питанням раціонального землекористування. Поставлено завдання у 1999-2001 роках з урахуванням реформування земельних та майнових відносин, зокрема приватного землеволодіння і землекористування, передбачити оптимізацію територіальної структури сільськогосподарського виробництва, що враховуватиме природнокліматичні та сировинні зони, здійснення природоохоронних заходів, кон'юнктуру споживчого ринку, можливості використання меліорованих земель. До кон'юнктури ринку буде адаптовано і структури посівних площ у господарствах усіх форм власності.

З метою виконання завдань розробленої програми посилення віддачі кожного гектара землі передбачається:

- проведення протягом 1999-2001 років повної агрохімічної паспортизації землі;
- консервація у період до 2010 року 5 млн. гектарів малопродуктивних та еродованих сільськогосподарських угідь, доведення площ чистих та сидеральних парів до 3,5 млн. гектарів;
- завершення у 1999-2000 роках розробки вітчизняних сировинних покладів для виробництва фосфорних і калійних добрив для того, щоб довести у 2005 році обсяги постачання мінеральних добрив сільському господарству до 3,5, у 2010 році – до 5,2 млн. тонн (у діючій речовині) [9, с.55].

У період до 2010 року проводитиметься поступове виведення з сівозміни малопродуктивних земель, рівень розораності сільськогосподарських угідь зменшиться з 83 до 50 процентів, а в поліській зоні – до 40 процентів. Щороку агротехнічними протиерозійними заходами буде охоплено понад 10 млн. гектарів.

У період до 2010 року передбачається здійснити ефективні заходи щодо охорони земель. Впроваджуватимуться ґрунтозахисні системи землеробства з контурно-меліоративною організацією території у таких обсягах, землевпорядкування - 41,7 млн., агротехнічні протиерозійні заходи - 10,4 млн- гектарів на рік. Створюватимуться полезахисні лісові смуги та

захисні лісові насадження на землях сільськогосподарських підприємств, транспорту і Міністерства оборони. На землях сільськогосподарських і лісгосподарських підприємств, населених пунктів будуватимуться протиерозійні гідротехнічні споруди - 108,4 тис. кілометрів земельних валів різних конструкцій, 75 тис. гідротехнічних споруд, рекультивация 146,7 тис. гектарів порушених земель [9, с.58].

Останнє найбільш актуально для Закарпатської області, де внаслідок руйнівного паводка в листопаді 1998 року потребують рекультивации понад 100,0 тисяч гектарів сільськогосподарських угідь, розмито дамби, порушено гідротехнічні споруди, меліоративні канали. За даними державного управління екологічної безпеки в Закарпатській області повністю змитий верхній шар ґрунтового покриву на значних площах сільськогосподарських угідь, пошкоджено 11,0 тис. га ріллі, 6,2 тис. га сіножатей і пасовищ, занесено намулом 204 км меліоративних каналів. Значну шкоду нанесла сільськогосподарським угіддям і березнева повінь 2001 року. Слід прикласти значних зусиль, щоб попередити такі катастрофічні наслідки в майбутньому.

Безумовно, для проведення зазначених вище ґрунтозахисних масштабних робіт потрібні значні кошти і капіталовкладення. Тому в Програмі "Україна – 2010" передбачено державну підтримку експлуатації меліоративних і водогосподарських систем, йдеться про поступове залучення власних коштів сільськогосподарських товаровиробників і комерційних банків. Планується також завершити у 1999-2002 роках проведення грошової оцінки земель усіх землеволодінь і землекористувачів, забезпечити створення бази даних про землю на основі Державного земельного кадастру. З метою кредитування аграрного сектора і сприяння стабілізації кредитних відносин в галузі будуть створені земельні (іпотечні) банки.

Здійснення ряду цих та інших заходів в галузі рослинництва в Україні забезпечить у 2005 році виробництво зерна у межах 37 млн. тонн, цукрових буряків - 24,5, олійних культур - 2,8, картоплі - 18,5, овочів - 6,5, плодів і ягід - 2,4 млн. тонн, а у 2010 році зерна ~ 40 млн. тонн, цукрових буряків - 26, олійних культур - 2,9, картоплі - 19, овочів - 6,7, плодів і ягід - 2,5 млн. тонн.

Однією з проблем у аграрному секторі є врегулювання правових відносин землекористування. Практично паювання земель колективної власності завершено. Отримавши сертифікати на земельну частку (пай), селяни фактично закріпили за собою поряд з правом колективної власності на землю право організації приватно-орендних підприємств з приватною формою власності на землю. Власники земельних сертифікатів згідно з Указами Президента України

від 10 листопада 1994 року № 666 "Про невідкладні заходи щодо прискорення земельної реформи у сфері сільськогосподарського виробництва" та від 8 серпня 1995 року № 720 "Про порядок паювання земель, переданих у колективну власність сільськогосподарським підприємствам і організаціям" мають такі права й можливості щодо використання сертифікатів на земельну частку (пай): успадкування, дарування, міни та купівлі-продажу, застави.

Проте, ще й досі є певні суперечності у трактуванні законодавчих актів держави з питань приватної власності на землю. Так, Статтею 6 Земельного кодексу (прийнятого 13 березня 1992 року Верховною Радою України), була запроваджена приватна власність на землю. Хоча земельні відносини регулюються чинним Земельним кодексом України, однак прийнятий вісім років тому назад він не повністю відповідає конституційним засадам у частині набуття і реалізації права власності на землю підприємств.

Враховуючи, що у питаннях землекористування були допущені певні недоліки, Президентом України Л. Кучмою 18 січня 2001 року було підписано Закон України "Про угоди щодо відчуження земельної частки (паю)". Стаття I закону гласить: "Установити, щодо врегулювання порядку реалізації прав громадян і юридичних осіб на земельну частку (пай) Земельним кодексом України власники земельних часток (паїв) тимчасово не можуть укладати угоди щодо купівлі-продажу, дарування земельної частки (паю) або іншим способом відчужувати зазначені частки (паї), крім передачі їх у спадщину та при викупі земельних ділянок для державних і громадських потреб"[5]. На нашу думку, цей Закон сприятиме припиненню спекуляції з земельними частками (паями), стане перепорою в прийнятті протиправних рішень з окремих питань землекористування.

Однак, вже нині стає зрозумілим, що розвиток сільськогосподарського виробництва в подальшому в значній мірі залежатиме від утвердження приватної власності на землю. В перспективі це вимагає наступного:

- оформлення приватної власності на земельні частки (паї);
- здійснення розмежування земель державної та комунальної власності;
- завершення інвентаризації земель всіх категорій та закріплених земель лісового фонду сільськогосподарських підприємств за новими землекористувачами;
- здійснення грошової оцінки земель несільськогосподарського призначення та населених пунктів;
- створення ринку землі;

- створення автоматизованої системи ведення державного земельного кадастру.

Отже, як показує практика аграрного господарювання, перший етап земельної реформи, а саме: роздержавлення земель і передача їх у власність недержавним сільськогосподарським підприємствам і організаціям, проведення грошової оцінки сільськогосподарських земель, поділ земель колективної власності на земельні частки (паї), видача громадянам сертифікатів на право на земельну частку (пай), за діючим законодавством, має завершитися подальшим реформуванням сільськогосподарських підприємств в організаційно-правові структури ринкового типу на базі приватної власності на землю і майно і утвердження різних форм організації праці (колективної, сімейно-орендної, індивідуальної).

Дослідження перебігу зміни земельних відносин, земельної власності, складності їх практичної трансформації, свідчить про актуальність моніторингу земельної реформи і землекористування. Отже, потрібна розробка такого моніторингу, який дав би об'єктивну оцінку змін у структурі власності на сільськогосподарську землю, в структурі форм власності і форм господарювання, в цілому виважену оцінку аграрних реформ і аграрної політики в Україні.

Література:

1. Закарпаття, 1999. Статистичний щорічник. Ужгород - 2000.
2. Закон України "Про власність" //Голос У країни. -1991. -24 квітня.
3. Закон України "Про форми власності на землю" //Відомості Верховної Ради України.-1992.-№ 18.
4. Закон України "Про селянське (фермерське) господарство" //Урядовий кур'єр.-1993.-29 липня.
5. Закон України "Про угоди щодо відчуження земельної частки (паю)", 18 січня 2001 р.// Срібна земля, 2001 р., 24 лютого.
6. Земельний кодекс України // Голос У країни.-1992.-5 травня.
7. Конституція України, Київ, "Либідь", 1996.
8. Лендел М. Аграрні відносини на Закарпатті: уроки минулого і сучасність. -Ужгород: Патент, 1999.-275с.
9. Програма "Україна-2010", Проект. -Київ, 1999, Ю.Саблук П.Т. Особливості аграрної реформи в Україні. - К.: ЗАТ "Нічлава", 1997.- 304 с.